

СТАНОВЛЕННЯ ГЛИБИННОГО КОМПОНЕНТА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ХЛОПЦІВ У НЕПОВНІЙ СІМ'І

Velykodna M.S. The development of unconscious component of boys' gender identity in single-parent families / M.S. Velykodna // Problems of Modern Psychology: Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 25. – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2014. – P. 60-72.

М.С. Великодна. Становлення глибинного компонента гендерної ідентичності хлопців у неповній сім'ї. У статті викладено результати емпіричного дослідження особливостей становлення глибинного компонента гендерної ідентичності хлопців у неповній сім'ї, порівняно з хлопцями із повних. Теоретико-методологічну основу дослідження склали авторські уявлення про гендер та гендерну ідентичність, що функціонують у трьох вимірах психічного: глибинному, когнітивному та поведінковому. В процесі розгляду глибинного компонента гендерної ідентичності як переживання відповідності образу «Я» гендерному образу дослідницею було встановлено генезу цього відношення у хлопців в період з молодшого шкільного по юнацький вік в умовах повної та неповної сімей. У представленій роботі вперше опубліковано авторську методику діагностики глибинного компонента гендерної ідентичності особистості засобами аналізу серії психомалюнків: «Я», «Чоловік», «Жінка», подано бланк методики та описано процедуру підрахунку балів. Спираючись на методи математичного аналізу даних (U-критерій Манна-Уїтні, H-критерій Крускала-Уолліса), а також на результати попередніх досліджень, на репрезентативній вибірці у 240 осіб було визначено особливості становлення глибинного компонента гендерної ідентичності хлопців залежно від того, в якій сім'ї вони виховуються. Зокрема, зроблено висновок про наявність достовірних відмінностей у цьому процесі, пов'язаних із гендерною асиметрією глибинного виміру психіки хлопців з неповних сімей, тобто з посиленням відповідності образу «Я» глибинному образу Чоловіка та послабленням відповідності образу Жінки. Узагальнення отриманих даних та даних попередніх досліджень спонукало авторку зробити висновок про регресійні процеси гендерного змісту в несвідомому юнака з неповної сім'ї.

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, гендерний розвиток, неповна сім'я, несвідоме, психомалюнок.

М.С. Великодная. Становление глубинного компонента гендерной идентичности мальчиков в неполной семье. В статье изложены результаты эмпирического исследования особенностей становления глубинного компонента гендерной идентичности мальчиков в неполной семье по сравнению с мальчиками из полных. Теоретико-методологическую основу исследования составили авторские представления о гендере и гендерной идентичности, функционирующих в трех измерениях психического: глубинном, когнитивном и поведенческом. Рассматривая глубинный компонент гендерной идентичности как переживания соответствия образа «Я» гендерному образу, исследовательницей был установлен генезис этого отношения у мальчиков в период с младшего школьного по юношеский возраст в условиях полной и неполной семей. В представленной работе впервые опубликована авторская методика диагностики глубинного компонента гендерной идентичности личности средствами анализа серии психорисунков: «Я», «Человек», «Женщина», предоставлен бланк методики и описана процедура подсчета баллов. Опираясь на методы математического анализа данных (U-критерий Манна-Уитни, H-критерий Крускала-Уоллиса), а также на результаты предыдущих исследований, на репрезентативной выборке в 240 человек были определены особенности становления глубинного компонента гендерной идентичности мальчиков в зависимости от того, в какой семье они воспитываются. В частности, сделан вывод о наличии достоверных различий в этом процессе, связанных с гендерной асимметрией глубинного измерения психики мальчиков из неполных семей, то есть с усилением соответствия образа «Я» глубинному образу Мужчины и ослаблением соответствия образу Женщины. Обобщение полученных данных и данных предыдущих исследований побудило автора сделать вывод о регрессионных процессах гендерного содержания в бессознательном юноши из неполной семьи.

Ключевые слова: бессознательное, гендер, гендерная идентичность, гендерное развитие, неполная семья, психорисунок.

Постановка проблеми. Розглядаючи гендер як цілісну психічну репрезентацію статі, сповнену неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим смислом жіночого та чоловічого, здобуту індивідом у результаті набуття індивідуального досвіду [1; 4], ми свого часу припустили, що гендерна ідентичність є переживанням тотожності йому з боку репрезентацій Самості на кожному із указаних рівнів: глибинному, когнітивному, поведінковому [2; 4]. На глибинному рівні функціонування психіки цю ідентичність, на наш погляд, представлено як певну відповідність глибинного образу «Я» гендерному образу, тобто чуттєвому, дознаковому, реальному сприйманню своєї та іншої статі, напрочуд тілесному, пов'язаному перед усім із потягом-відразою, і тільки потім – із більш складними емоціями, що значною мірою стосується попереднього (в тому числі – перинатального, раннього) досвіду

статі, є динамічним та вимагає означення особистістю: у поведінці, в нарації або ж – у вигляді симптому. Динамізм несвідомої психіки та об'єктивність змін у суспільстві як просторі для пошуку ідентичності обумовили актуальність дослідження становлення глибинного компонента гендерної ідентичності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самісний підхід до гендерної ідентичності особистості [2] представлено також у роботах J. Ross-Gordon [22], Н. Бурлакової [16; 17], С. Діденко [8], О. Козлової [8], Ф. Леонтіу [16; 17], Л. Ожигової [13], І. Романова [15], О. Соколової [16; 17], А. Чекаліної [19] та ін. Ґрунтовні теоретико-емпіричні дані про різні аспекти гендерного розвитку та, зокрема, його особливості у хлопців, представлено у класичних та сучасних творах глибинної психології. Однак становлення глибинного компонента гендерної ідентичності хлопців ще не ставало предметом номотетичного емпіричного дослідження. Особливий інтерес має специфіка цього процесу за відсутності необхідного «третього» у виникненні та розв'язанні «Едипового трикутника».

Мета статті – висвітлити результати емпіричного дослідження особливостей становлення глибинного компонента гендерної ідентичності хлопців з неповних сімей (без батька), порівняно з хлопцями з повних.

Виклад основного матеріалу. Для послідовного викладу встановлених результатів спершу наведемо дані щодо *організації та методики дослідження*.

Дослідження проводилося на базі загальноосвітніх шкіл № 57, 123, гімназій № 24, 91 м. Кривого Рогу, ДОТ «Парус» у смт. Лазурне Херсонської обл., ДВНЗ «Криворізький національний університет» та ДНЗ «Хмельницький центр професійно-технічної освіти торгівлі та харчових технологій».

З метою розв'язання питання становлення чоловічої гендерної ідентичності в умовах виховання в неповній сім'ї нами було об'єднано респондентів у дві групи: експериментальну та контрольну. Експериментальну групу склали хлопчики, що виховуються без батька. Хлопчики з повних сімей утворили контрольну групу вибірки. Загальний обсяг вибірки склав 240 хлопців, об'єднаних у 6 груп (таблиця 1).

Таблиця 1

Кількісний і віковий склад контрольної та експериментальної групи вибірки

Вік \ Група	Контрольна (хлопці з повних сімей)	Експериментальна (хлопці з неповних сімей)
7-8 років	50 осіб	30 осіб

13-14 років	50 осіб	30 осіб
17-18 років	50 осіб	30 осіб

Вибір зазначених вікових груп до вибірки дослідження був обумовлений тим, що ми прагнули обстежити хлопців, по-перше, у відносно стабільні, посткризові періоди психічного розвитку (після «кризи першокласника», підліткової кризи та юнацької кризи, пов'язаної із професійним вибором), а по-друге – у ті періоди, які усталено пов'язують із появою гендерних новоутворень: уявленням про гендерну константність (до 7 років), формуванням гендерної ролі (до 13 років) та гендерним самовизначенням (до 17 років).

З метою дослідження глибинного компонента гендерної ідентичності хлопчиків нами було застосовано метод аналізу серії психомалюнків: «Чоловік», «Жінка» та «Я». Досліджуванним було запропоновано по черзі намалювати себе, чоловіка та жінку на окремих аркушах паперу (формат А4), використовуючи кольорові олівці (8 кольорів, запропонованих М. Люшером [9]). Досвід фахівців у галузі психодіагностики, які використовують малюнок як проєктивний тест [7; 9; 10; 12; 18; 14; 20; 21], засвідчує його широкі інтерпретаційні можливості по відношенню до неусвідомлюваного, витісненого змісту змальованого об'єкта. Оскільки нами було обрано теми, які безпосередньо стосуються репрезентацій статі та Самості, то ж обумовлюють вибір Людини (чоловіка, жінки, себе) як об'єкта малювання, це дозволило нам використовувати інтерпретаційні схеми різних модифікацій тесту «Намалюй людину» при його аналізі. Зокрема, йдеться про розробки К. Маховер [11], С. Леві [9], Д. Дилео [7], О. Потьомкіної, Е. Потьомкіної [14], Г. Фьорса [18]. Окрім того, нами булр враховані діагностичні можливості аналізу серії психомалюнків, подані в роботах Т. С. Яценко [20; 21], М. Г. Чобітько [20], Т. І. Доцевич [20] та досвід їх аналізу проєктивного малюнка «Чоловік, жінка і я», що входить до розробленого Т. С. Яценко тематичного комплексу із 38 психомалюнків. Потреба в порівнянні, зіставленні малюнків між собою зумовила обмеження їх аналізу рівнем формального (на противагу графологічному і психоаналітичному, визначених М. Крим [цит. за 9]), що спростило можливість кількісного представлення якісних ознак.

Процедура аналізу психомалюнків полягала в почерговому порівнянні малюнків «Чоловік» і «Я» та «Жінка» і «Я» з метою пошуку та реєстрації графічних збігів. Для організації такої роботи нами, на основі аналізу досвіду проєктивних досліджень різних аспектів гендерної ідентичності засобами психомалюнку

(Д. Дилео [7], Л. Гаркавенко [6], С. Носова [12]), було складено перелік елементів, співпадіння яких можна віднести до значущих. Таким елементам присвоювалось кількісне значення в 2 бали. Іншу групу збігів склали елементи, що безпосередньо не стосуються гендерної ідентичності, однак вказують на певний ступінь ідентифікації з об'єктом. Наявність таких елементів оцінювалась нами в 1 бал.

До значущих збігів нами було віднесено: спосіб зображення або суцільне забарвлення в однаковий колір основних елементів фігури (голови, шиї, тулуба, рук, кистей рук, ніг, стоп), промальовування первинних чи вторинних статевих ознак або їх символічних замінників (як-от предметів на місці пеніса), зображення обличчя, його «вираз», додаткові об'єкти гендерного змісту (напр., спортивний інвентар, машина, лялька, господарські інструменти). До збігів другої когорти ми віднесли положення фігур на аркуші, їхній розмір, спосіб зображення і забарвлення фону, забарвлення контуру основних елементів фігури (голови, шиї, тулуба, рук, кистей рук, ніг, стоп), зображення і забарвлення однакових аксесуарів, предметів у руках фігур, логотипів, інших характерних деталей на тілі фігур, елементів обличчя, а також додаткових об'єктів, що не мають прямого гендерного змісту, як-от: паркан, дерево, сонечко, хмарка тощо. На основі такого розподілу нами було розроблено бланк для аналізу серії психомалюнків кожного респондента (таблиця 2).

Таблиця 2

Діагностика глибинного компонента гендерної ідентичності особистості засобами аналізу серії психомалюнків: «Я», «Чоловік», «Жінка» (бланк методики)

Елемент аналізу	Пара малюнків			
	«Я» – «Чоловік»		«Я» – «Жінка»	
<i>Гендернозначущі збіги</i> (2 бали за кожний збіг)	кількість збігів	кількість балів	кількість збігів	кількість балів
Суцільне забарвлення основних елементів об'єкта: тулуба, верхніх або нижніх кінцівок, голови				
Спосіб зображення основних елементів об'єкта: тулуба, нижніх або верхніх кінцівок, голови				
Характер зображення обличчя, «вираз обличчя»				
Додаткові елементи прямого гендерного змісту (машини, ляльки, спортивний інвентар тощо)				

Промальовані первинні чи вторинні статеві ознаки				
<i>Збіги, що вказують на ідентифікацію</i> (1 бал за кожний збіг)				
Забарвлення контура основних елементів об'єкта: нижніх або верхніх кінцівок, тулуба, голови (у разі, якщо вони суцільно не зафарбовані у той самий колір)				
Положення на аркуші, розмір фігури				
Спосіб зображення і забарвлення фону				
Зображення і/або забарвлення однакових аксесуарів чи інших предметів у руках зображуваного об'єкта				
Зображення і/або забарвлення написів, логотипів, інших виразних деталей на тілі об'єктів				
Особливий характер ліній та штриховок одних і тих же елементів зображуваного об'єкта				
Додаткові елементи непрямого гендерного змісту (сонечко, хмарки, дерева, квіти, паркан, будинок тощо)				
Характер зображення елемента обличчя: рота, очей, носа, вух, вії, брів, бороди тощо				
Зображення і/або забарвлення однієї і тієї ж неосновної деталі зображуваного об'єкта (кишені, картуза тощо)				
Сума				

Введення бланка спростило процедуру переведення якісного матеріалу в кількісні значення та дозволило в подальшому розрахувати коефіцієнти відповідності між зображенням себе та зображеннями чоловіка і жінки – між глибинними репрезентаціями Самості і статі ($k_{гч}$ і $k_{гж}$). Зазначені коефіцієнти були розраховані за формулами:

$$k_{гч} = n_{гч} / (n_{гч} + n_{гж}) \quad k_{гж} = n_{гж} / (n_{гч} + n_{гж}),$$

де $n_{гч}$ – кількість графічних збігів у парі малюнків «Я» – «Чоловік»; $n_{гж}$ – кількість графічних збігів у парі малюнків «Я» – «Жінка».

Математично-аналітична частина дослідження спиралась на спеціалізоване програмне забезпечення для статистичних обчислень емпіричних даних у соціальних науках – SPSS 17,0 та пакет статистичних програм STATISTICA 10,0.

Отримані бали групами хлопців кожного віку порівнювались між собою за допомогою Н-критерія Крускала-Уолліса та (в разі

одержання спірних емпіричних значень) U-критерія Манна-Уїтні в контрольній та експериментальній групах окремо, що дозволило визначити особливості становлення глибинного компонента гендерної ідентичності хлопців у повній та неповній сім'ях.

Перейдемо до *обговорення результатів* емпіричного дослідження.

Застосування H-критерія Крускала-Уолліса щодо сукупностей кількості графічних збігів у парах психомалюнків «Я» – «Чоловік» і «Я» – «Жінка», отриманих у різних вікових групах вибірки, дозволило нам встановити, що існує статистично значуща тенденція до зменшення обсягу ідентифікаційних елементів від молодшого шкільного до юнацького віку ($H_{\text{емпгЧ}}=9,51$ при $p<0,01$; $H_{\text{емпгЖ}}=24,41$ при $p<0,0001$). Ми можемо тлумачити це як спад інфантильної потреби до встановлення підкресленої тотожності із власними внутрішніми об'єктами, реалізованої в ході малювання. Крім того, ми можемо пояснити це розвитком глибинного Я-образу, його індивідуалізацією, тенденцією до проявів своєї унікальності як чогось значимішого за подібність до гендерного образу.

Порівняння рівнів відповідності Я образу образами Чоловіка та Жінки, характерних для респондентів 7-8, 13-14 і 17-18 років, за допомогою H-критерія Крускала-Уолліса дозволило нам встановити, що між ними немає статистично значущих відмінностей в розташуванні ознаки ($H_{\text{емпкгЧЖ}}=5,13$). Однак внаслідок попарного зіставлення емпіричних сукупностей значень із застосуванням U-критерія Манна-Уїтні ми виявили, що існує тенденція до зростання рівня значень коефіцієнта відповідності образу Чоловіка з молодшого шкільного до підліткового віку ($U_{\text{емп12}}=1004$ при $p<0,05$). Надалі ж – до юнацького віку – ступінь цієї відповідності залишається сталим ($U_{\text{емп23}}=1170,5$). У той же час ступінь відповідності образу «Я» образу Жінки знижується в підлітковому віці, порівняно з молодшим шкільним, та залишається сталим у юнацькому ($U_{\text{емп12}}=1004$ при $p<0,05$, $U_{\text{емп23}}=1170,5$). Ми схильні інтерпретувати такі результати як свідчення сталості глибинних відношень між об'єктами Самості та об'єктами гендера. Якщо до підліткового віку – в молодшому шкільному – ми ще можемо засвідчити рудименти інфантильної ідентифікації з жіночим, то надалі глибинні образи можуть уточнюватися, змістово доповнюватися, спонукаючи тим самим змінюватись образ «Я», однак відношення між ними – власне гендерна ідентичність – є незмінним у нормальному гендерному розвитку. Важливим є те, що ідентичність з глибинними образами Чоловіка і Жінки залишається сталою навіть при виявленій негативній се-

мантиці смислів, що їх складають. Невротизм гендерного образу суттєво впливає на глибинний образ «Я», «змушуючи» останній бути відповідним, оскільки цілісність для суб'єкта цінніша, аніж емоційний комфорт.

Так, згідно з емпіричним значенням H -критерія Крускала-Уолліса, найбільше графічних збігів між психомалюнками «Я» та «Чоловік» засвідчено в молодших школярів, дещо менше – в юнаків, а найменше – у підлітків, що виражає статистично значущу відмінність у розташуванні ознаки ($H_{\text{емпгЧ}}=30,65$ при $p<0,0001$). Разом з тим нами засвідчено достовірну тенденцію до зменшення кількості збігів між психомалюнками «Я» та «Жінка» із віком ($H_{\text{емпгЖ}}=28,22$ при $p<0,0001$). Це в цілому узгоджується із результатами контрольної групи вибірки, тож може бути тлумачене в термінах дорослішання та індивідуалізації, однак у такому разі в хлопців-підлітків з неповних сімей ці процеси проходять бурхливіше, ніж у хлопців із повних, і пов'язані зі встановленою нами глибинною семантикою низької ресурсності, відстороненості та подвійності в їхньому образі Чоловіка.

Порівняння значень коефіцієнтів відповідності глибинного образу Я образам Чоловіка і Жінки, отриманих у різних вікових групах вибірки, за допомогою H -критерія Крускала-Уолліса дозволило нам встановити наявність статистично значущих відмінностей ($H_{\text{емпкрЧЖ}}=14,86$ при $p<0,001$). Так, у молодшому шкільному та підлітковому віці спостерігається подібність у рівні відповідності образу Я образам Чоловіка і Жінки, що підтверджено U -критерієм Манна-Уїтні ($U_{\text{емп12}}=403$). Однак у юнацькому віці спостерігається посилення відповідності образу Чоловіка та послаблення відповідності образу Жінки, те, що ми назвали гендерною асиметрією глибинного рівня. Зіставлення цих даних із отриманими в контрольній групі вибірки дозволяє нам говорити про регресійні процеси гендерного змісту в несвідомому юнака, що підтверджене також інфантилізацією емоційного (колірного) змісту глибинного образу Чоловіка [3]. Там, де юнак з повної сім'ї характеризується сталістю переживання гендерної відповідності глибинному образу Чоловіка та зниженням кількості ідентифікаційних підтверджень для цього, для юнака з неповної сім'ї ця відповідність із чоловічим є більш суттєвою. Примітно, що ця особливість гендерної ідентичності юнака з неповної сім'ї, яка, на наш погляд, є ключовою, вислизає з поля зору дослідника статевої самосвідомості або ж чоловічої поведінки [5], тож вказує на необхідність застосування проєктивних методів обстеження гендерних особливостей особистості.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Узагальнюючи окремі емпіричні висновки, можемо стверджувати, що становлення глибинного компонента гендерної ідентичності у хлопців контрольної групи вибірки (із повних сімей) характеризується двома тенденціями змін у гендерному образі: зміною глибинних образів Чоловіка і Жінки та сталістю відповідності їм. В аспекті відповідності образу «Я» образам Чоловіка і Жінки в цій групі ми виявили сталість глибинних відношень між об'єктами Самості та об'єктами гендеру, характерні для хлопчиків з повних сімей. Якщо до підліткового віку – в молодшому шкільному – ми ще можемо засвідчити рудименти інфантильної ідентифікації з жіночим, то надалі глибинні образи можуть уточнюватись, змістово доповнюватись, спонукаючи тим самим змінюватись і образ Я, однак відношення між ними – власне гендерна ідентичність – є незмінним у нормальному гендерному розвитку, навіть у разі, якщо об'єкти для ідентифікації – глибинні образи Чоловіка і Жінки – мають деструктивний, невротичний характер.

У становленні глибинного компонента гендерної ідентичності хлопців експериментальної групи (тобто з неповних сімей) вказані тенденції порушено. До підліткового віку глибинний гендерний образ у семантичному розумінні розвивається подібно до діагностованого в контрольній групі. Рівень відповідності йому в зазначений період також не має специфіки, обумовленої відсутністю батька, крім тієї, що в молодшому шкільному віці задля встановлення цього рівня використано більше ідентифікаційних елементів. Однак у юнацькому віці нами була констатована гендерна асиметрія глибинного виміру психіки, пов'язана з посиленням відповідності глибинному образу Чоловіка та послабленням відповідності образу Жінки. Зіставлення цих даних із отриманими в контрольній групі вибірки, а також з нашими попередніми дослідженнями [3] дозволило нам зробити висновок про регресійні процеси гендерного змісту в несвідомому юнака.

Список використаних джерел

1. Боровцова М. С. Гендер як неповторна репрезентація статі / М. С. Боровцова // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – 2012. – Т. 17, вип. 5. – С. 6–12.
2. Боровцова М. С. Гендерна ідентичність особистості: теоретичний аналіз / М. С. Боровцова // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – 2011. – Т. 16, вип. 17. – С. 19–29.
3. Боровцова М. С. Особливості розвитку гендерного образу в хлопців з неповної сім'ї / М. С. Боровцова // Вісник Харків-

- ського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – 2013. – Вип. 45, ч. 1. – С. 49-56.
4. Великодная М. С. Гендер и гендерная идентичность: ретерриторизация означающего / М. С. Великодная // Identity of a personality and a group: psycho-pedagogical and sociocultural aspects : materials of the international scientific conference on January 27–28, 2014. – Prague : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ». – PP. 34-40.
 5. Великодная М. С. Особливості становлення когнітивного компонента гендерної ідентичності хлопця з неповної сім'ї / М.С. Великодная // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – 2013. – Т. 18, вип. 4 (30). – С. 47–54.
 6. Гаркавенко Л. Методика дослідження формування образу статевої ідентифікації «Я-хлопчик» / «Я-дівчинка» у дітей 9-10 років / Л. Гаркавенко // Психолог. – 2003. – Вересень (35). – С. 15–18.
 7. Дилео Д. Детский рисунок: диагностика и интерпретация / Д. Дилео. – М. : Апрель Пресс, Эксмо, 2002. – 272 с.
 8. Діденко С. В. Психологія сексуальності : підруч. / С. В. Діденко, О. С. Козлова. – К. : Академвидав, 2009. – 304 с.
 9. Леви С. Рисунок человека как проективный тест / С. Леви // Проективная психология. – М. : Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 238–259.
 10. Люшер М. Оценка личности посредством выбора цвета / М.Люшер. – М. : Эксмо-Пресс, 1998. – 152 с.
 11. Маховер К. Проективный рисунок человека ; [пер. с англ.] / К. Маховер. – М. : Смысл, 2006. – 158 с.
 12. Носов С. С. Половая идентификация ребенка в кинетическом рисунке семьи: психодиагностическое пособ. / С. С. Носов. – М. : Флинта: НОУ ВПО «МПСИ», 2010. – 104 с.
 13. Ожигова Л. Н. Гендерная идентичность и смысловые механизмы её реализации : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Л. Н. Ожигова ; Кубанский гос. ун-т. – Краснодар, 2006. – 46 с.
 14. Потемкина О. Ф. Психологический анализ рисунка и текста / О. Ф. Потемкина, Е. В. Потемкина. – СПб. : Речь, 2006. – 524 с.
 15. Романов И. В. Особенности половой идентичности подростков / И. В. Романов // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 39–47.
 16. Соколова Е. К обоснованию клинико-психологического изучения расстройства гендерной идентичности / Е. Т. Соколо-

- ва, Н. С. Бурлакова, Ф. Лэонтиу // Вопросы психологии. – 2001. – № 6. – С. 3–16.
17. Соколова Е. Т. Связь феномена диффузной гендерной идентичности с когнитивным стилем личности / Е. Т. Соколова, Н. С. Бурлакова, Ф. Лэонтиу // Вопросы психологии. – 2002. – № 3. – С. 41–51.
18. Ферс Г. Тайный мир рисунка ; [пер. с англ.] / Г. Ферс. – СПб.: Деметра, 2003. – 176 с.
19. Чекалина А. А. О влиянии родительских установок на формирование гендерной идентичности ребёнка / А. А. Чекалина // Мир психологии. – Москва-Воронеж, 2004. – № 2 (38). – С. 106–113.
20. Яценко Т. С. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика / Т. С. Яценко, М. Г. Чобітько, Т. І. Доцевич. – Черкаси : Брама, 2003. – 216 с.
21. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика : навч. посіб. / Т. С. Яценко. – К. : Вища школа, 2006. – 382 с.
22. Ross-Gordon J. Gender development and gendered adult development / J. Ross-Gordon // New directions for adult and continuing education. – Winter, 1999. – № 84. – PP. 29–37.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Borovtsova M. S. Gender jak nepovtorna reprezentacija stati / M. S. Borovtsova // Odesa National University Herald. Series: Psychology. – 2012. – Vol. 17, Issue 5. – Pp. 6–12.
2. Borovtsova M. S. Genderna identychnist' osobystosti: teoretychnyj analiz / M. S. Borovtsova // Odesa National University Herald. Series: Psychology. – 2011. – Vol. 16, Issue 17. – Pp. 19–29.
3. Borovtsova M. S. Osoblyvosti rozvytku g'endernogo obrazu v hlopciv z nepovnoi' sim'i' / M. S. Borovtsova // Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. G. S. Skovorody. – 2013. – Vyp. 45, ch. 1. – S. 49–56.
4. Velykodna M. S. Gender i gendernaja identychnost': reterritoryzacija oznachajushhego / M. S. Velykodna // Identity of a personality and a group: psycho-pedagogical and sociocultural aspects : materials of the international scientific conference on January 27–28, 2014. – Prague : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ». – pp. 34-40.
5. Velykodna M. S. Osoblyvosti stanovlennja kognityvnogo komponenta g'endernoi' identychnosti hlopcja z nepovnoi' sim'i' / M. S. Velykodna // Odesa National University Herald. Series: Psychology. – 2013. – Vol. 18, Issue 4 (30). – Pp. 47–54.

6. Garkavenko L. Metodyka doslidzhennja formuvannja obrazu statevoi' identyfikacii' «Ja-hlopchyk» / «Ja-divchynka» u ditej 9-10 rokiv / L. Garkavenko // *Psycholog.* – 2003. – Veresen' (35). – S. 15–18.
7. Dileo D. Detskij risunok: dyagnostika i interpretacyja / D. Dileo. – M. : Aprel' Press, Eksmo, 2002. – 272 s.
8. Didenko S. V. *Psychologija seksual'nosti : pidruchnyk* / S. V. Didenko, O. S. Kozlova. – K. : Akademvydav, 2009. – 304 s.
9. Levi S. *Risunok cheloveka kak proektivnyj test* / S. Levi // *Proektivnaja psihologija.* – M. : Aprel' Press, JeKSMO-Press, 2000. – S. 238–259.
10. Ljusher M. *Ocenka lichnosti posredstvom vybora cveta* / M. Ljusher. – M. : Jeksmo-Press, 1998. – 152 s.
11. Mahover K. *Proektivnyj risunok cheloveka ; [per. s angl.]* / K. Mahover. – M. : Smysl, 2006. – 158 s.
12. Nosov S. S. *Polovaja identifikacija rebenka v kineticheskom risunke sem'i: psihodiagnosticheskoe posob.* / S. S. Nosov. – M.: Flinta: NOU VPO «MPSI», 2010. – 104 s.
13. Ozhigova L. N. *Gendernaja identichnost' i smyslovye mehanizmy ejo realizacii : avtoref. dis. ... d-ra psihol. nauk : 19.00.01* / L. N. Ozhigova ; Kubanskij gos. un-t. – Krasnodar, 2006. – 46 s.
14. Potemkina O. F. *Psihologicheskij analiz risunka i teksta* / O. F. Potemkina, E. V. Potemkina. – SPb. : Rech', 2006. – 524 s.
15. Romanov I. V. *Osobennosti polovoj identichnosti podrostkov* / I. V. Romanov // *Voprosy psihologii.* – 1997. – № 4. – S. 39–47.
16. Sokolova E. K. *obosnovaniju kliniko-psihologicheskogo izuchenija rasstrojstva gendernoj identichnosti* / E. T. Sokolova, N. S. Burlakova, F. Ljeontiu // *Voprosy psihologii.* – 2001. – № 6. – S. 3–16.
17. Sokolova E. T. *Svjaz' fenomena diffuznoj gendernoj identichnosti s kognitivnym stilem lichnosti* / E. T. Sokolova, N. S. Burlakova, F. Ljeontiu // *Voprosy psihologii.* – 2002. – № 3. – S. 41–51.
18. Fers G. *Tajnyj mir risunka ; [per. s angl.]* / G. Fers. – SPb. : Demetra, 2003. – 176 s.
19. Chekalina A. A. *Ovlijanii roditel'skih ustanovok na formirovanie gendernoj identichnosti rebjonka* / A. A. Chekalina // *Mir psihologii.* – Moskva-Voronezh, 2004. – № 2 (38). – S. 106–113.
20. Jacenko T. S. *Maljunok u psihokorekcionij roboti psihologa-praktyka* / T. S. Jacenko, M. G. Chobit'ko, T. I. Docevyh. – Cherkasy : Brama, 2003. – 216 s.

21. Jacenko T.S. Osnovyglybynnoi' psychokorekcii': fenomenologija, teorija i praktyka : navch. posib. / T. S. Jacenko. – K. : Vyshha shkola, 2006. – 382 s.
22. Ross-Gordon J. Gender development and gendered adult development / J. Ross-Gordon // New directions for adult and continuing education. – Winter, 1999. – № 84. – Pp. 29–37.

M.S. Velykodna. The development of unconscious component of boys' gender identity in single-parent families. The article presents the results of an empirical study of peculiarities of the formation of unconscious component of boys' gender identity from single-parent families, in comparison with the formation of similar component of boys' gender identity from complete families. Theoretical and methodological basis of the study was the author's theory of gender and gender identity that are functioning in three mental dimensions: depth, cognitive and behavioral. On authors' opinion gender identity is the specific relation between gender as a psychical representation of sex and different representations of Me in mentioned dimensions. Considering the depth component of gender identity as an experience of relation between self-image and gender-based image in someone's personal psychical reality the researcher had found the development of boys' gender identity since primary school to adolescence in complete and incomplete families. In the present work there is for the first time published author's method of diagnostics of unconscious component of personality's gender identity by means of the analysis of psychodrawings series of «Me», «Man», «Woman» (DUGIP), the form of this method is filed and principles of scoring are described. Based on the mathematical methods of data analysis (U-Mann-Whitney test, H-Kruskal-Wallis test) and on the results of previous studies of this problem the author identified on a representative sample of 240 persons the features of formation of the unconscious component of boys' gender identity depending on the fact in what type of families they are growing up. In particular, the author made the conclusion about the presence of significant differences in this process related to the gender asymmetry of depth dimension of the psyche of boys from single-parent families that means the increasing compliance between the depth self-image and the image of a man and the weakening of matching with the image of a woman. Meanwhile gender identity of boys from complete families is a constant in development even if the objects for identification – depth images of men and women – have destructive, neurotic characteristics. Summary of these findings and results of previous studies let the author conclude that there are some regressive gender processes in the unconsciousness of a boy from single-parent family in the age of 17-18 years old.

Key words: gender, gender development, gender identity, psychodrawing, single-parent family, unconsciousness.

Отримано: 8.07.2014 р.